

הקוטם בקנים ובגפנים: יכול לקטום מן הפקק [קשר]⁽⁹⁾ שבענף ולמעלה.

ובשאר כל האילנות הרי זה קוטם:

מן אובר [פריו] של אילן, כלומר: מהענפים הרכים והדקים, ולא מן חודו של אילן, אסור לו לקטום מענפים גדולים וגסים.⁽¹⁰⁾

ורק מן הענף החדש שעדיין אינו עושה פירות, ולא מן הענף הישן שהוא עושה פירות.

ורק ממקום שאינו רואה את החמה, ולא א-ב-ב ממקום שהוא רואה את החמה, כי הוא עיקר

אמר רב פפא: אם שאריה משארי [עשויה השדה ערוגות ערוגות] ודאי לאדם הוא מוכן.

ואם לא שאריה משארי [אין השדה עשויה ערוגות ערוגות], מן הסתם לבהמה הוא עומד.

ד. וקוטמין נטיעה בכל מקום חוץ מגרופיות של זית:

פירשו רבי תנחום ורבי בריים משום זקן אחד:

הקוטם בעץ הזית: משאיר מן הענף כביצה סמוך לגזע.

וה"משנה למלך" [מלוה ולוה פרק כא], וביאר את הטעם בזה, כיון שדין התורה ודאי והתקנה היא ספק, אמרינן: "אין ספק מוציא מידי ודאי". והוסיף, שהיה מקום לומר, שאין אומרים כן אלא במקום שהספק הוא איך היתה התקנה, אבל כאן שהספק אינו איך היה התקנה, אלא שהספק הוא אם עשבים אלו הם העשבים שעליהם תיקן יהושע, בכי האי גוונא אין שייך "אין ספק מוציא מידי ודאי"; אלא, דמכל מקום עדיין יש לומר, כיון דסוף סוף ודאי אסור לו ללקוט, וההיתר מצד התקנה הוא ספק, אמרינן גם כן: "אין ספק מוציא מידי ודאי". [ויש להעיר, שאם גדר תקנת יהושע הוא מדין "הפקר בית דין הפקר", וכאשר מצינו לשון רש"י גבי מהלכין בצידי הדרכים, אם כן לכאורה יש לנו לומר: "המוציא מחבירו עליו הראיה", ואינו דומה לחצר השותפין].

9. בכל שנה ושנה מוסיף פקק, "שיטה מקובצת".

10. נתבאר על פי פירושו הראשון של רש"י;

אפשר שידוע הוא אם לזרע אם לזירין, ולכן לא שואלת הגמרא על זה: "מנא ידעינן".

ב. מלשון רש"י שכתב: "ומנא ידעינן אם זרעה לאדם, דשרי ליה למלקט מן העשבים בתנאי יהושע", משמע, שאם אינו יודע אסור לו ללקוט; והקשה ב"קובץ שעורים" אות צ, ממה שמצינו ב"חזקת הבתים" דף נו ב גבי שותף הבא להעמיד בהמות בחצר השותפין, שיש שותפים המקפידים על זה ויש שאינם מקפידים, ומבואר שם בגמרא ש"ספק ממון לקולא", ומותר לו להעמיד, [ראה שם ברשב"ם שמפרש כן את דברי הגמרא], ואם כן, הכא נמי, היות ויש ספק אם הוא בכלל תקנת יהושע ומותר לו ללקוט, נאמר: ספק ממון לקולא" ויהיה מותר! ? [וראה היטב ב"שערי ישר" שער ה פרק א, ד"ה ומהא דכתב, שנתקשה בדברי הרשב"ם למה יהיה ספק גזל שונה משאר האיסורים, שבספק שלהם הולכים לחומרא, וראה מה שכתב שם].

ותירץ, דאפשר לומר שכאן שאני, היות וההיתר אינו מן הדין אלא מתקנת יהושע, הרי אמרינן שמספק אוקמוה אדינא, וכמו שהביא שם מדברי ה"מגיד משנה" [גזילה פרק ד],

ו. ומחכיך בימה של טבריא, ובלבד שלא יפרוס קלע, ויעמיד את הספינה:

תנו רבנן: בראשונה⁽¹⁾ התנו שבטים זה עם זה, שלא יפרוס קליעה ויעמיד את הספינה, אבל צד הוא ברשות ובמכמורת.⁽²⁾

תנו רבנן: ימה של טבריה, בחלקו של נפתלי חיתה. ולא עוד, אלא שנטל מלוא הכל הרם [מצודה] ביבשה בדרומה של היס. כלומר נפתלי נטל עוד פיסת יבשה בדרום היס, כדי שיוכל לעמוד שם ולמשוך בחבל את מצודתו מן היס —

האילן שהחמה מבשלת שם את הפרי וממתקתו, שנאמר [דברים לג יג]: "וליוסף אמר: מבורכת ה' ארצו ... וממגד [לשון עדנים ומתק] תבואות שמש [שהיתה ארצו פתוחה לחמה, וממתקת הפירות]".

ה. ומעין היוצא תחילה, בני העיר מסתפקין ממנו:

אמר רבה בר רב הונא: ונותן לו — המסתפק למי שהמעין שלו — דמים.

ואולם לית הלכתא כוותיה דרבה בר רב הונא, ואינו צריך לשלם לו.

לא הותר אלא להטיל חכה, אבל רשתות ומכמורות לא הותר להם אלא לבעלים].

וכן כתב הרשב"א לעיל: ומה שאמרו "שלא יפרוס קלע", כל אדם קאמר, ואפילו הבעלים, שכך התנו השבטים, ואין בין בעליהן לשאר השבטים, אלא ששאר השבטים אין פורסים אפילו רשת ומכמורות אלא משליכין חכה, והבעלים נותנים אפילו רשתות ומכמורות, וכדתניא בסמוך: "בראשונה התנו השבטים זה עם זה שלא יפרוס קלע ויעמיד הספינה, אבל צד הוא ברשות ומכמורת".

אבל שיטת הרמב"ם היא, שברשתות ומכמורות מותר לכל אדם, רק שלא יפרסו אחרים קלע, ואילו הבעלים מותרים אפילו לפרוס קלע.

וראה ב"ם של שלמה" בביאור תקנה ו, שכתב, דמלשון המשנה נראה כהרמב"ם, ואילו ממה שהתנו השבטים זה עם זה משמע שהיתה התנאה זו גם על הבעלים, ראה שם שהאריך, וגם נתקשה שם: כיון שכבר התנו השבטים זה עם זה, למה הוצרך עוד יהושע לתקן כן; ומתוך כך בחר לו המהרש"ל שיטה שלישית בזה, ראה בדבריו.

ועוד כתב רש"י: "לישנא אחרינא: מחובו של אילן, ממחבואתו, מקום שיש ענפים הרבה, דהיינו באמצע גבהו, ולא מחודו מלמעלה, ענף האמצעי שהוא עליון ועיקר האילן, מתשכות הגאונים".

1. קודם שחלקו את הארץ להתיישב בה, הגהות יעבץ.

2. פשטות הלשון "ומחכיך בימה של טבריא, ובלבד שלא יפרוס קלע", משמע שענין אחד הוא, שאם כי הותר לכל השבטים לחכות בימה של טבריה על אף שאינה שלהם, מכל מקום לפרוס קלע לא הותר להם, אבל הבעלים עושים בימה של טבריה כרצונם [וכן היא שיטת הרמב"ם, כדלקמן].

אך בתוספות פא א ד"ה ומחכיך בימה של טבריה, כתבו: "ומחכיך בימה של טבריה כל אדם, ובלבד שלא יפרוש קלע נמי לכל אדם, ואפילו הבעלים עצמן, כדתניא לקמן שהתנו השבטים זה עם זה [דמשמע שאפילו אותו השבט שהיה היס שלו, גם הוא בכלל התנאי]; אבל צד הוא במכמורות וברשתות, והיינו הבעלים שהים שלהם [כלומר: ואילו כל אדם

אלא וכן אתה מוצא אף בכנעני ובפריזי, (6) שנאמר: "ובואו הר האמורי ואל כל שכניו", אלמא: אף שכניו — של האמורי — הכי הווי [כך היה להם].

ז. ונפנין לאחורי הגדר, ואפילו בשדה שהיא מלאה כרכום:

אמר רב אחא בר יעקב: לא נצרכה תקנה זו, אלא שאם מתפנה הוא מאחורי הגדר של שדה חבירו, יכול ליטול הימנו — מהגדר הבנויה סביב לשדה חבירו — צרור כדי לקנח בו, ואף על פי שפורץ את הגדר, ואף שהשדה מליאה כרכום שהיא צריכה שמירה מעולה. (7)

אמר רב חסדא: ואפילו בשבת מותר ליטול צרור מגדר בנוי כדי לקנח בו. (8)

מר זוטרא חסידא שקיל בשבת ומהדר [היה נוטל צרור ומחזירו], ואמר ליה לשמעיה: "זיל שירקיה" [והיה אומר לשמשו בחול, (9)] שיטוחנו בטיט ויחברנו יפה לגדר].

לקיים מה שנאמר בו: "נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה".

תניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר:

עצים תלושין (3) שהיו בהרים בשעת חלוקת הארץ, (4) בחזקת כל השבטים הן עומדים, ואף שנמצאים הם בחלקו של שבט אחד.

ועצים שהיו מחוברים בשעת חלוקת הארץ, הם בחזקת אותו השבט שבחלקו הם מחוברים.

ואין לך כל שבט ושבט מישראל, שאין לו בהר, ובשפלה, ובנגב [ארץ שדות ובקעות], ובעמק, כלומר: כך נתחלקה הארץ, באופן שבחלקו של כל שבט היה מכל אלו —

שנאמר: "פנו וסעו לכם, ובואו הר האמורי ואל כל שכניו, בערבה בהר, ובשפלה ובנגב ובהוף הים". (5)

ולא הר האמורי בלבד היה בו מכל אלו,

7. נתבאר על פי רש"י בעמוד א בד"ה לאחורי הגדר, ועל פי רבינו יהונתן שהובא ב"שיטה מקובצת" כאן, ומאירי.

אבל גאון ז"ל ב"שיטה מקובצת" כאן, מפרש שאינו נוטל מאבני הגדר אלא צרור שבשדה, ואפילו עלו על הצרור עשבים של כרכום.

8. המאירי כתב בשם גדולי המפרשים, שבשבת אין מותר ליטול אלא מאבנים שלא נתחברו בטיט; וראה בהערה הבאה.

9. נתבאר על פי רש"י, ומשמע שמעשה דמר זוטרא בשבת היה; וראה ב"שיטה מקובצת" בשם גאון ז"ל, שאמר בשם מורו ה"ר יעקב,

3. "עצים תלושין שבהרים, כגון שעקרתן הרוח", גאון ז"ל ב"שיטה מקובצת".

4. כן משמע מרש"י, שכתב: "כל מי שירצה יטול, דהא כמטלטי וסאר השלל והמלקוח היו"; וראה ב"צפנת פענח" [הובא ב"ספר המפתח"] שנתקשה: למה לא זכו בקנין אגב קרקע גם בתלושין שבהרים, ראה שם.

5. הנה בקרא לא נזכר "עמק", ומנין למדו שאין לך כל שבט ושבט, שאין לו גם בעמק! ? וראה מה שכתב בזה המהרש"א.

6. כן נראה שהיא הגירסא הנכונה, על פי הב"ח ורש"י ורמ"ה ב"שיטה מקובצת".

אמר ליה: שאני אומר: תנאים שהתנה יהושע אפילו בחוצה לארץ התנה, וכל שכן בכבל שמצויין שם שיירות ועוברין ושבים והוצרך יהושע להתנות.⁽¹⁰⁾

מעשה ברבי ורבי חייא דהווי שקלי ואזלי באורחא, איסתלקו לצידי הדרכים, הוה קא מפסיע ואזיל רבי יהודה בן קנוסא קמייהו, [מעשה ברבי ורבי חייא, שהיו יתידות בדרך, ולכן הלכו בשדות שבצידי הדרכים; ואילו רבי יהודה בן קנוסא שהלך לפניהם, היה פוסע פסיעות גסות מיתד ליתד, ולא הלך בצידי הדרכים].

אמר ליה רבי לרבי חייא:

מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו?! שהוא מראה לנו שהוא ירא שמים מאד ואינו חושש לתנאי שהתנה יהושע, והדבר נראה כיוהרא.

אמר ליה רבי חייא:

ת. ומהלכין בשבילי הרשות, עד שתרד רביעה שניה:

אמר רב פפא: והאי שדה דידן, אפילו טל קשי לה, [שדה שלי אפילו אם רק יורד עליה טל בלילה, מזיק לה דריסת הרגל ממחרתו], ולא רק משתרד רביעה שניה.

ט. ומסתלקין לצידי הדרכים, מפני יתידות הדרכים:

מעשה בשמואל ורב יהודה דהווי שקלי ואזלי באורחא, הוה מסתלק שמואל לצידי הדרכים, [מעשה בשמואל ורב יהודה שהלכו בדרך בכבל, והיתה הדרך מליאה ביתדות, והלך שמואל בשדות שבצידי הדרכים].

אמר ליה רב יהודה לשמואל:

וכי תנאין שהתנה יהושע, אפילו בכבל הם?!

יהושע את הארץ; וראה בדרישה תחילת סימן רעד, שהגדיר את הדברים: "הנחילם להחזיק כל אחד בחלקו, שיהיו שלו חוץ מדברים הללו שיהיה הפקר"; ואילו שמואל סובר, שהוא מדין "הפקר בית דין הפקר".

והטור כתב בסימן רעד: "עוד יש דברים המותרים, אף על פי שאינם הפקר משום תקנת יהושע, שנוהגת אף בחוצה לארץ".

וכתב על זה הב"ח, שמלשון הטור יש ללמוד, שלדעתו יהושע לא התנה את תנאיו אלא בארץ ישראל, וכדמשמע מדאמר תלמודא: "שעל מנת כן הנחיל להם את הארץ", אלא, דמכל מקום כבר נהגו לקיים תנאיו גם בחוצה לארץ, והיינו כשמואל; וכעין זה גם בדרישה שם: "אף על פי שיהושע ודאי לא התנה עם

שמעשה דמר זוטרא היה בחול.

והנה המאירי [הובא בהערה קודמת], כתב, שאסור ליטול בשבת מגדר שאבניה מחוברים בטיט, ולכאורה מרש"י זה מבואר לא כן, שאם בתחילה לא היה מחובר בטיט, למה היה אומר לשמשו בחול לחבר את מה שלא היה מחובר; אלא ודאי שבתחילה מחובר היה, אלא שבשבת לא היה יכול לחברו, ולכן שלח את שמשו בחול להחזיר את המצב לקדמותו.

10. א. ב"ספר המפתח" הביאו מספר "משנת יעבץ" שכתב בביאור מחלוקתם של רב יהודה ושמואל, שלדעת רב יהודה תנאים אלו שהתנה יהושע תנאי הוא שהתנה בחלוקת הארץ [ראה לשון הגמרא בסוף העמוד: "שעל מנת כן הנחיל

שמו רבי יהודה בן קנוסא תלמידו הוא, וכל מעשיו לשם שמים.

מאחר שכבר השמיענו שיכול אחר לעשות כן עבורו?!?

כי מטו לגביה חזייה [כאשר התקדמו רבי ורבי חייא, והגיעו לרבי יהודה בן קנוסא, ראהו רבי ו] **אמר ליה:**

ומשנינן: לכך השמיענו התנא שאף הוא עצמו יכול לעשות כן, כי **מהו דתימא**, שרק **חבירו** של התועה, הוא זה שרשאי לפסוג בכרם כדי להציל את חבירו התועה, היות שהוא **ידע להיכא מסלק, דניפסוג**. שהמציל את חבירו, אין פגיעתו רבה בכרם, כיון שהוא מכיר את הדרך, והוא מפסיג רק בכיון היציאה בלבד.

אי לא יהודה בן קנוסא את — שכל מעשיך לשם שמים — **גזרתיהוה לשקך בגיזרא דפרזלא** [אם לא שיהודה בן קנוסא אתה, הייתי גוזר את כרעיך בקופיץ⁽¹¹⁾ של ברזל], כלומר: הייתי גוזר עליך נידוי.⁽¹²⁾

אבל הוא עצמו התועה בין הכרמים, **דלא ידע להיכא קא סליק**, שאינו יודע להיכן הוא יוצא, **לא ניפסוג**, לא יפסוג בתוך הכרמים עצמם, כיון שהוא צועד בהם רבות לכאן ולכאן מבלי לדעת את כיוון היציאה מהכרמים, ופוגע בהם קשות, אלא **נהדריה נהדר בי מוצרי**, ילך בשבילים שבין גדרות הכרמים, מסביב לגבולי הכרמים, ולא יפסג בתוך הכרמים.

י. התועה בין הכרמים מפסיג ויורד מפסיג ועולה:

קא משמע לן שאף האדם התועה עצמו, מפסיג ועולה מפסיג ויורד בתוך הכרמים עצמם.

תנו רבנן: הרוואה את חבירו כשהוא תועה בין הכרמים, ורוצה להדריכו לצאת משם, הרי זה **מפסיג**, מפלט לו דרך בכרם תוך כדי שמשבר ענפים מהגפנים, **ועולה אל הכרם**, ומן הכרם, **מפסיג ויורד אל הכרם**, ומן הכרם, **עד שמעלהו לחבירו התועה לעיר או לדרך**.

ותמהינן: **הא**, זה שמותר לפסג בין הכרמים כדי להציל ולהנצל, הרי דין **דאורייתא הוא!** לפי שבעל הכרם עצמו חייב להצילו אפילו על חשבון הפסד כרמו. ואם כן, מדוע שנתה

וכן הוא עצמו שתועה בין הכרמים, מפסיג בעצמו ועולה, מפסיג בעצמו ויורד, עד שיעלה לעיר או לדרך.

ומקשינן: **מאי "וכן הוא עצמו"**, למה צריך להשמיענו שהוא עצמו יכול לעשות כן,

12. כתב המאירי: ושמעין מהאי עובדא: דבר שהיתרו פשוט, ורצה אחד להחמיר על עצמו, אין ראוי לעשות כן בפני גדול ממנו בחכמה, בשעה שזה הגדול נוהג בו היתר, שזה כמראה גדולתו לפניו, וכמתחסד ביותר ממה שאין חק עליו; ולא עוד אלא שיש בכח אותו גדול

ישראל אלא בארץ ישראל בהיותם שם בזמנו, ולא עלה על דעתו אז שיגרשו ממנה, מכל מקום מתקנתו יש ללמוד לנהוג כן גם כן איש עם רעהו ישראל".

11. א. גאון ז"ל ב"שיטה מקובצת"; וראה מהרש"א בחידושי אגדות.

הברייתא את ההלכה הזאת בכלל תקנות יהושע!?

דתניא: יכול לא יהא חייב אדם אלא בהשבת ממונו של חברו, השבת גופו של חברו מניין שהוא חייב?

תלמוד לומר בפרשת השבת אבידה [דברים כב ב]: "ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ואספתו אל תוך ביתך, והיה עמך עד דרוש אחיך אותו והשבותו לו", דמשמע: תשיב אותו עצמו.

ומשנינן: מדאורייתא מותר להנצל רק על ידי הילוך בשבילים המצויים **בי מיצרי**,⁽¹³⁾ בין גבולות הכרמים, מסביב לכרם, אך לא בתוך הכרם, כי לא התירה התורה להנצל על חשבון בעל הכרם, כאשר אפשר לו לטרוח ולהקיף את הכרם מבחוץ, ולהנצל מבלי להפסיד את הכרם.

אתא הוא [בא יהושע] ותקין, דאפילו רשאי

להיות מפסיג ועולה מפסיג ויורד לצורך הצלתו.

יא. **ומת מצוה קנה מקומו:** (14)

ורמינהי סתירה לכך מהא דתניא:

המוצא מת מצוה מוטל באיסרטיא [רשות הרבים ברוב שש עשרה אמה], הרי זה מפנהו לימין איסרטיא, או לשמאל איסרטיא.

ואם היו שם **שדה בור** [שדה שאינה חרושה ואינה זרועה] מימין האיסרטיא, ושדה ניר [שדה חרושה ולא זרועה] משמאל האיסרטיא, הרי הוא מפנהו לשדה בור.

ואם היו שם **שדה ניר ושדה זרע** [שדה זרועה] משני צידי האיסרטיא, הרי הוא מפנהו לשדה ניר.

ואם היו **שתיהן בורות**, או שהיו **שתיהן**

לבית הקברות, לכן הפקירו את כל השדות לקבורתו, ורשות ביד מוצאו לקוברו בכל מקום שירצה; [ראה לשון רש"י פא א ד"ה מקומו, שכתב: "מקום שנפל שם בעת מותו קנאו לקבורה, ואין בעל השדה מעכב עליו", ומשמע כצד זה; וראה עוד במהדורא בתרא למהרש"א, שביאר כן בשיטת רש"י, ויובאו דבריו בהמשך הסוגיא בהערות; וראה לשון המאירי כאן: "מת מצוה קנה לו מקומו שנודמן לו לשם בעת מותו, ורשאי המוצאו לקוברו שם, ואין בעל השדה רשאי לעכב"].

השני: תקנה היא שלא יקברנו אלא במקום שנמצא, שאם יהא רשאי לקוברו במקום אחר, לפעמים ירצה המוצא להוליכו לבית הקברות, ואחרי שאין לו עוזרים עלול הוא להשתהות

לנדותו, ואם היה נודע בחסידות ובשלמות כוונות, הרי זה עושה ואין כאן משום יוהרא.

13. כך היא הגירסא ברש"י; ומיהו בראשונים ב"שיטה מקובצת" הגירסא כדלפנינו "דאורייתא דקאי בי מצרי".

14. **ביאור התקנה:** כתב ה"חזון איש" [הובא בליקוטים הנדמ"ח], שיש לפרש את תקנת יהושע בשני אופנים:

האחד: אין קפידא שיהא נקבר במקום שנמצא דוקא, אלא אחרי שהוא נמצא במקום שאין להמוצאו מסייעים בקבורתו, ואם לא נפקיר את השדות הקרובות לקבורתו, לפעמים ישאר מוטל בזיונו שיכבד על המוצאו להוליכו

נירות, או שהיו שתיהן זרועות, מפנהו לכל מקום שירצה. כלומר: לאיזה מהן שירצה.⁽¹⁵⁾

הרי מבואר שמת מצוה לא קנה מקומו, שאם כן, יעכבו בעלי השדות שמימין ומשמאל מלקוברו בשדותיהם, אלא יקברם במקום שמצאו באיסרטיא!

אמר רב ביבי: הברייתא מדברת במוטל

המת על המיצר [לרוחב רשות הרבים] שכשעוברים עליו, מאהילים עליו עושי טהרות, ונטמאים. ולכן, מתוך שניתן רשות⁽¹⁶⁾ לפנותו, ממקומו כדי שלא יטמא את העוברים שם, לכן מפנהו לכל מקום שירצה, לכל רוח שירצה.⁽¹⁷⁾

אמר מר: עשרה תנאין התנה יהושע:

אמרי בני הישיבה להקשות:

ותירץ, שהיה אפשר לומר, שענשו של רבי עקיבא לפי שאין להתבטל מתלמוד תורה אלא בשעה שמוציאין אותו לקוברו; אבל מדקתני רישא, והעובר על דברי חכמים חייב מיתה, משמע שהעונש היה משום שהזיזו ממקומו. ובי"ם של שלמה" בביאור תקנה י, נקט בפשיטות שאסור להזיזו משם, והביא גם דברי מסכת שמחות הנזכרת, ראה שם.

15. בעירובין יז ב, הגירסא היא: "לכל רוח שירצה".

16. בעירובין יז ב הגירסא היא: "מתוך שניתנה רשות לפנותו".

17. וכך היא הגירסא בגמרא בעירובין שם.

תוספת ביאור בקושיית הגמרא ותירוצה:

הקושיא נתבארה על פי רש"י, שכתב: "אלמא לא קנה מקומו, דאי קנה מקומו, מצי בעל השדה של ימין ושל שמאל לעיכוביה", והיינו שיקברנו באיסרטיא; [אלא שלכאורה צריך ביאור: וליטעמיך שלא קנה מקומו, אם כן למה מפניהו לשדות הסמוכות, ואינם יכולים לעכב! ?].

וב"מהדורא בתרא" למהרש"א, כתב לבאר את הטעם ברש"י, שלא פירש את הקושיא: איך מותר לפנותו מרשות הרבים, שרש"י סובר, שאין

בדרך, וכן יבואו השכנים לידי קטטות, ולפיכך הטיל חובה, שיהא נקבר במקומו ממש, [ראה רש"י בעירובין יז ב, שכתב על קושיית הגמרא דלקמן, גבי מת המוטל באיסרטיא: "ואי סלקא דעתך קנה מקומו, היכי מצי למשקליה מהתם", וזה משמע כצד זה; גם מלשון הגמרא כאן: "מתוך שניתן לפנותו", ובעירובין יז ב: "מתוך שניתנה רשות לפנותו", משמע שצריך רשות לפנותו ממקום שמת].

וראה ב"שיטה מקובצת" כתובות יז ב ד"ה מבטלין, שהביא שם בשיטה ישנה את שאמרו במסכת שמחות: "אמר רבי עקיבא: כך היתה תחילת תשמישי לפני חכמים, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ומצאתי בו מת, ונטפתי בו ארבעה מילין, וכשהרציתי דברים לפני רבי אליעזר ורבי יהושע, אמרו לי: כל פסיעה ופסיעה שפסעת, כאילו שפכת דם נקי".

ומתחילה הוה סלקא דעתיה דבעל השיטה ישנה, שהוא משום ביטול תורה, והוקשה לו שהרי מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת, כמבואר בכתובות שם, ולכן פירש שהטענה היתה על רבי עקיבא משום ש"מת מצוה קנה מקומו", וכדקתני ריש מסכת שמחות, מת מצוה קנה מקומו, והעובר על דברי חכמים חייב מיתה. והקשה: נהי דמת מצוה קנה מקומו, אבל אם רצה לסלקו משם בשביל להוליכו לבית הקברות משום כבודו מה איסורא יש בכך! ?

זאת אינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו, מזה חבריות אומרות עליו: מה הנאה יש לפלוני, ומה חבריות מזיקות לו?! ועליו הכתוב אומר: "מהיות טוב, אל תקרי רע".⁽¹⁸⁾

ותמהינן: ומי כתיב: "מהיות טוב אל תקרי רע" וכי נאמר פסוק כזה?!

וכי עשרה תנאים בלבד היו?! והרי הני חד עשרי היין [תנאים אלו כפי שנמנו, הרי אחד עשר תנאים הם], ולמה שנינו עשרה תנאים?!

ומשינן: התנאי השמיני: "מהלכין בשבילי הרשות", שלמה המלך אמרה, ולא יהושע! כדתינא: הרי שכלו פירותיו מן השדה, ובכל

פריך "ורמינהו"; ומשני, דבאמת הקנהו מקומו ממש, ואין לו רשות לקוברו במקום אחר, אבל בכלל תקנתם, שאם אין אותו מקום בו הוא נמצא ראוי לקוברו, כי אז המקום הסמוך לו שהוא ראוי לקבורה, הוא הנקרא "מקומו" ואינו רשאי להוליכו למקום אחר, וזה הוא מה שאומרת הגמרא: מתוך שניתן לפנתו, ואי אפשר להקנות לו מקום זה שנמצא בו, הפקירו חכמים את השדות הקרובות והמוצא מפנהו למקום שירצה, אף שאין זה מקומו שמת בו, ולשון "למקום שירצה", היינו כלפי מקום זה שנהרג שהוא מוליכו למקום שרוצה, אבל על המוצאו למעט בהיזק השדה, וכמו ששינו שצריך לבחור בין השדות הניזוקות פחות, [ובלשון רש"י כאן, יש מקום לפרש את הקושיא כפירוש ה"חזון איש", אך בלשון רש"י בעירובין: "ואי סלקא דעתך קנה מקומו, היכי מצי למשקליה מהתם", אי אפשר לפרש כפירושן].

18. לכאורה צריך ביאור, וכי אין אנשים רעים בעולם, ואם כן הוצרך יהושע להתיר, אפילו אם יודעים אנו שהוא מקפיד, וכעין שכתב רש"י פא א גבי "ומסתלקין לצדיי הדרכים מפני יתדות הדרכים", שהפקיר יהושע לכל אדם להסתלק מן הדרך וליכנס לגבול שדה חברו?! [ומיהו יש לדקדק, שרש"י שם גבי "ומהלכין בשבילי הרשות", כתב באופן אחר: "והתנה יהושע שלא

איסור להוציאו ממקומו, אלא רשות היא ביד הקוברו לקוברו שם, אבל אם רצה להוליכו לבית הקברות, לית לן בה; ומיהו רש"י בעירובין יז ב, אכן פירש את הקושיא: "היכי מצי למשקליה מהתם".

והריטב"א בעירובין יז ב [שם מקשה הגמרא כפי שהיא מקשה כאן], מפרש את קושיית הגמרא באופן אחר: "קא סלקא דעתין שרצה לומר שמפנהו משדה לשדה [ועדיין צריך ביאור: "ולטעמיה"]; ופריך רב ביבי, דהכא במת מוטל על המצר, שאי אפשר שלא ליטלו משם, משום שהוא הילוך בני אדם ויכשלו כהנים ועושי טהרות, וכבי האי קנה מקומו שם, וכיון שניתן לו רשות לפנתו, מפנהו לכל רוח שירצה, פירוש: ובהא הוא דקתני מציעתא ההפרש שיש בין שדה זרוע לשדה ניר או בור, ולא כשהיה מוטל בתוך השדה, דהוא לעולם קנה מקומו, ואינו מפנהו משם, [ולשון רש"י בעירובין יז ב: "ואי סלקא דעתך קנה מקומו, היכי מצי למשקליה מהתם", ודאי מסתבר לפרש כוונתו, ד"התם" היינו האיסורטיא, ולא השדה הסמוכה, וכהבנת הריטב"א].

וב"חזון איש" כתב כאן: דלשון "מת מצוה קנה מקומו" משמע דמקומו חובה [ולא רשות לקבור שם, ראה הערה 14 משמו], ולפי זה הדין נותן, שאם נמצא במקום שאי אפשר לקוברו [כגון ברשות הרבים], בטלה תקנת יהושע, ואין למוצאו רשות לקוברו בשדה של אחרים, ולזה

יחזרו אליו הדבורים. ונותן לו בעל הנחיל לבעל העץ את דמי שוכו של חבירו.

ב. וכן תנאי בית דין הוא: שיהא זה שופך את יינו ומרוקן את חביתו ומציל לתוך החבית את דובשנו של חבירו שנסדקה חביתו, ונוטל בעל היין את דמי יינו שהפסיד מתוך דובשנו של חבירו.

ג. וכן תנאי בית דין הוא: שיהא זה — בעל חמור טעון עצים — מפרק את עציו מחמורו, וטוען עליו את פשתנו של חבירו שמת לו חמורו, ונוטל דמי עציו מתוך פשתנו של חבירו —

וכל אלו משום שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ.

והשתא תיקשי: למה לא נמנו גם תנאים של רבי יהודה ושל רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה?!

ומשנינן: ביחידאי לא קאמרינן [דעת יחידים אינה נמנית בכרייתא זו], ודברי רבי יהודה ורבי ישמעאל דעות יחידים הם, וחכמים נחלקו עליהם.

ואכתי משנינן: והא איכא עוד הא דכי אתא א-ב9 רבי אבין, אמר רבי יוחנן:

ומשנינן: אין, אכן כתיב כי האי גוונא: "אל תמנע טוב מבעליו, בהיות לאל ידיך לעשות".

ומקשינן: ותו ליכא [וכי אין עוד תנאים של יהושע מלבד אלו שנזכרו כאן]?!?

והא איכא הא דרבי יהודה?! דתניא: רבי יהודה אומר:

בשעת הוצאת זבלים, אדם מוציא זבלו לרשות הרבים, וצוברו שם כל שלשים יום, כלומר: שלשים יום רשאי הוא להניחו שם, כדי שיהא נשוף ברגלי אדם וברגלי בהמה [ועל ידי זה ראוי הזבל לזבל בו את השדה], שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ. (19)

וכמו כן, הא איכא עוד, הא דרבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה.

דתניא: רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר:

א. תנאי בית דין הוא: שיהא זה, בעל נחיל דבורים, שעזבוהו הדבורים, והתיישבו להם בשדה של חבירו — יורד לתוך שדה חבירו, וקוצץ שוכו [ענף מעצו] של חבירו שעליו יושבות הדבורים שלו, כדי להציל נחיל הדבורים שלו, שהתיישב עליו, וכשיקצצהו

יקפידו על כך", וצריך תלמוד].

ואולם מדברי מהרש"א בחדושי אגדות נראה, שמכח פסוק זה כופין אותו על כך, ראה שם; ולפי זה יתכן שאומרים: "עד שאתה כופהו בגופו, כפהו בממונו", ושוב אין צריך לדעת שאין בעל השדה מקפיד על כך.

19. מלשון קושיית הגמרא נראה, שתקנה זו היא

כעין שאר התקנות שנזכרו לעיל, וכשם שזו היתה "שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ", כך גם שאר התקנות בגדר זה הם, וזו כוונת הב"ח שהובא בהערה 10, שדקדק מדברי הגמרא כאן, שעיקר תקנת יהושע היתה בארץ ישראל דוקא, אף שלמעשה יש לנהוג כן גם בחוצה לארץ, ראה בהערה שם.